

ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З ПОЗИЦІЙ ІНТЕГРАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ

УДК 378.126

Т.В. Матвійчук

*Хмельницький інститут
соціальних технологій
ВМУРОЛ «Україна»*

Цілісне пізнання людини - найбільш характерна прогресивна тенденція сучасної науки. Сьогодні воно стає головною темою психологічних досліджень. Відповідно до цього вивчення людської індивідуальності припускає системне бачення об'єкта дослідження. У психологічній науці поняття „інтегральна індивідуальність” або „сукупність внутрішніх умов” сходять до робіт С.Л. Рубінштейна [1]. Він розглядав сукупність внутрішніх умов як синтез нижчих і вищих специфічних властивостей, що виконують у діяльності певну пристосувальну функцію. Так само і Б.Г. Ананьєв трактував індивідуальність як сукупність, набір або комплекс властивостей. У свою чергу В.С. Мерлін став широко використати поняття інтегральної індивідуальності, виходячи з пояснювального принципу загальної теорії систем щодо індивідуальності людини [3].

Метою статті є розкриття структури педагогічних здібностей викладача вищого навчального закладу з позицій інтегрального дослідження індивідуальності. Найважливішою особливістю інтегрального дослідження індивідуальності є існування двох різних типів детермінації: каузальної (однозначної) і телеологічної (багатозначної). Індивідуальні властивості, що належать до однієї і тій ж підсистемі, тобто однорівневі, пов'язані між собою статистично жорстко, однозначно. Ці зв'язки можуть проявлятися у різних варіантах: взаємоднозначні, одно-багатозначні, багатооднозначні. Вони забезпечують відносну автономію підсистем інтегральної індивідуальності, характеризуючи тенденцію до автономії, диференціації, стабілізації. Властивості, що належать різним підсистемам, тобто різнорівневі, пов'язані між собою багатозначно. Ці зв'язки забезпечують функцію інтеграції і відрізняються значною рухливістю. Перший тип взаємозв'язків (однозначні) пов'язаний з каузальною, а другий (багатозначні) - з телеологічною детермінацією [3, с. 211]. Тобто інтегральна індивідуальність являє собою єдність процесів інтеграції і диференціації. Саме на це звертає увагу і Т.С. Яценко, коли веде мову про процеси інтеграції і дезінтеграції [4].

Підсумком вчення про інтегральне дослідження індивідуальності є, насамперед, його прогностична цінність. Таким чином, проведений аналіз показує специфіку теорії інтегральної індивідуальності, розглянуту нами як теоретичну основу дослідження професійних здібностей

викладача і дозволяє зробити наступні висновки. Інтегральна індивідуальність - це цілісна характеристика індивідуальності людини, динамічна, система, що саморозвивається і самоактуалізується, яка забезпечує пристосування людини до середовища. Властивості інтегральної індивідуальності представляють різні шаблони розвитку матерії, починаючи від біохімічних, кінчаючи соціальним статусом у групі і суспільстві. Головними особливостями її побудови є її ієрархічність, багаторівневість, телеологічний і каузальний типи детермінації, гнучкість багатозначних і твердість однозначних зв'язків між індивідуальними властивостями. У зв'язках між різнорівневими властивостями в інтегральній індивідуальності існують опосередковуючі (проміжні) ланки, з яких починається організація діяльності й життєдіяльності. Розвиток інтегральної індивідуальності відбувається через розгортання індивідуальних властивостей в процесі їхнього дозрівання і появи нових зв'язків (внутрішньорівневих і міжрівневих). Життєвість і сучасність теорії інтегральної індивідуальності доводить її подальший творчий розвиток у працях відомих вчених [5].

Методологічною основою дослідження педагогічних здібностей викладача є: принцип системної організації психіки людини (Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов); принцип інтегрального підходу до дослідження індивідуальності (В.С. Мерлін); принцип детермінізму (С.Л. Рубінштейн); принцип єдності свідомості і діяльності (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонт'єв, Б.М. Теплов та ін.), принцип розвитку (С.Д. Максименко, Б.Ф. Ломов, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін). Загальнотеоретичною основою служить теорія інтегральної індивідуальності (В.С. Мерлін) і теорія здібностей (Б.М. Теплов, О.М. Леонт'єв, Б.Г. Ананьєв, В.М. Мясіщев, К.К. Платонов, В.Д. Шадріков та ін.). Спеціальною теоретичною основою – роботи у сфері психології педагогічних здібностей: С.Д. Максименка, М.Д. Левітова, О.І. Щербаківа, Н.В. Кузьміна, В.А. Крутецького, В.О. Сластьоніна, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної, М.О. Амінова, Б.Б. Косова і багатьох інших авторів.

Системне дослідження професійних здібностей викладача припускає:

розгляд професійних здібностей як багаторівневої, ієрархічної системи, що володіє певною структурою;

зв'язок досліджуваної системи з іншими

системами, зокрема із системою інтегральної індивідуальності людини, що виступає у ролі мегасистеми;

вивчення характеру детермінації професійних здібностей різнобічними індивідуальними властивостями людини. При цьому інтегральне дослідження індивідуальності припускає вивчення зв'язків між індивідуальними властивостями, що належать до різних рівнів індивідуальності:

нейродинамічного, психодинамічного, особистісного, соціально-психологічного;

професійні здібності розглядаються як динамічна, така, що розвивається, система. Розвиток проявляється в ускладненні комплексу професійних здібностей, розгортанні окремих властивостей і зміні характеру взаємозв'язків, як внутрішньорівневих, так і міжрівневих;

вивчення опосередковуючої і транзитивної функцій діяльності, дослідження ролі опосередковуваних ланок: предметної спрямованості педагогічної діяльності (предмета,

що викладається) і педагогічного досвіду (етапу професійного становлення) викладача у зміні характеру взаємозв'язків і структури професійних здібностей та інтегральної індивідуальності.

З огляду на це, нами було розроблено структурно-функціональну модель розвитку педагогічних (професійних) здібностей викладачів ВНЗ (рис.1). Зазначимо, при цьому, що за основу моделі було взято розробки Т.Хрустальнової стосовно педагога закладу середньої освіти. Також було враховано результати аналізу професійної діяльності педагогів вищої школи, який дозволяє констатувати, що вони, крім освітньої, виховної і розвиваючої, виконують ще цілий ряд взаємозв'язаних функцій: пропедевтичну, реабілітаційну, орієнтаційну, компенсаторну, функцію соціалізації. Як бачимо, педагогічні здібності викладача ВНЗ являють собою складно організоване, цілісне утворення, дорівняне і багатокomпонентне.

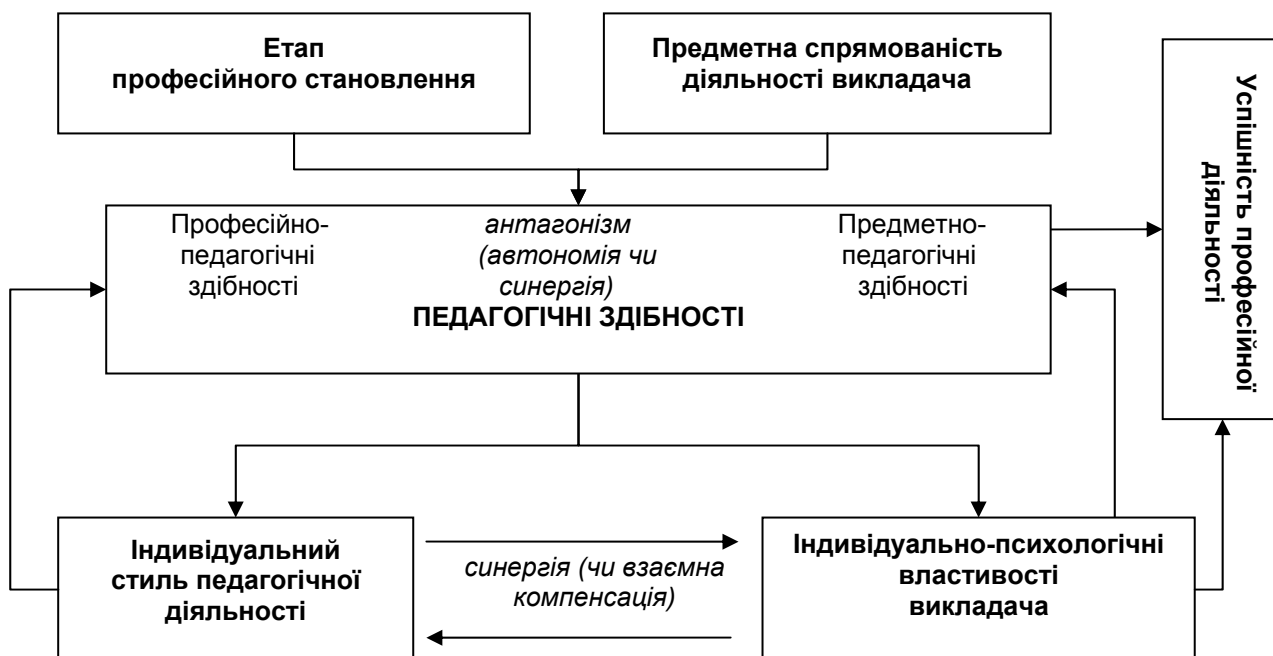

Рис. 1. Структурно-функціональна модель розвитку педагогічних здібностей викладачів ВНЗ

Психологічну структуру професійних здібностей викладача утворюють різноманітні компоненти двох якісно своєрідних рівнів організації. Перший рівень утворюють компоненти здібностей до педагогічної діяльності, другий – до предметної діяльності. Це характеризує полярні відносини між педагогічними і предметними здібностями, коли високий рівень розвитку однієї підструктури обумовлює низький рівень розвитку іншої (і навпаки). Наприклад, чим вище рівень розвитку педагогічних здібностей, тим нижче рівень розвитку предметних здібностей. Ці відносини між підструктурами професійних здібностей можна розглядати також як відносини компенсації, оскільки недостатній рівень

розвитку одних здібностей компенсується високим рівнем розвитку інших. Тобто успіху в діяльності викладач досягає двома шляхами: або з опорою на педагогічні, або з опорою на предметні здібності. При цьому у професійній діяльності викладача переважає або предметна, або педагогічна спрямованість. Автономія характеризує незалежні відносини між основними підструктурами професійних здібностей, коли високий рівень розвитку одних здібностей не обумовлює низького, але й не гарантує високого рівня розвитку іншого. Автономне функціонування педагогічних і предметних здібностей припускає їх самостійний, ізольований один від одного розвиток і вдосконалювання. Синергія означає,

що педагогічні і предметні здібності, які діють в одному напрямку, взаємно доповнюють і підсилюють одна одну. Це найбільш високий рівень розвитку здібностей, що характеризує педагогічну майстерність і професійну зрілість викладача. При цьому успіх у діяльності досягається за рахунок опори на предметні і педагогічні здібності, а спрямованість викладача характеризується як предметно-педагогічна.

Перевага того або іншого типу функціональних відносин між педагогічними і предметними здібностями опосередкована етапом професійного становлення викладача і специфікою навчальної дисципліни, що викладається. Відносини компенсації та автономії переважають, на нашу думку, на етапі оволодіння професією (студенти) і професійного вдосконалювання (стаж 5-10 років), відносини синергії – на етапі професійної зрілості (стаж 15-20 років). Збіг векторів педагогічної і предметної спрямованості викладача обумовлює або перевагу або найбільш ранній розвиток синергетичних відносин. Розбіжність векторів – більш тривалий і складний шлях їхньої гармонізації. До співпадаючих можна віднести педагогічну і філологічну спрямованість, оскільки основним об'єктом уваги тут є людина та її внутрішній світ, виражена у слові або на полотні. До незбіжних – педагогічну і математичну спрямованість, оскільки вони пов'язані з більш віддаленими сферами людської життєдіяльності.

Зміст і психологічні особливості діяльності викладача обумовлюють певну його подвійність, сполучення педагогічного і предметного аспектів. Спостереження показують, що діяльність викладача гуманітарних дисциплін дещо відрізняється від діяльності його колеги, що викладає точні науки. Крім того, зміст і форми викладацької праці певним чином видозмінюються із придбанням професійного досвіду.

Отже, педагогічна діяльність викладача має як загальні характеристики, властиві всім викладачам, незалежно від їхнього профілю, так і специфічні, залежно від предметної спрямованості та етапу професійного становлення. Це обумовлює необхідність наявності у викладача певної навчальної дисципліни та етапу професійного становлення педагогічних здібностей, що відрізняються від здібностей викладача іншої навчальної дисципліни. Подальші напрямки дослідження передбачають вивчення педагогічних здібностей викладачів, їх взаємозв'язок з індивідуальним стилем педагогічної діяльності та індивідуально-психологічними властивостями.

Список використаної літератури

1. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание: О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира. / С.Л. Рубинштейн. - М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1957. - 328 с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. / Б.Г. Ананьев. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. - 170 с.
3. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / В.С. Мерлин. - М.: Педагогика, 1986. - 256 с.
4. Яценко Т.С. Психологические основы активной социально-психологической подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дисс. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / Т.С. Яценко. - К., 1989. - 359 с.
5. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезе : у 2 т. - Т.2. : Моделирование психологических новообразований : генетический аспект / С.Д. Максименко. - К.: Форум, 2002. - 335 с.
6. Крутецкий В.А. Педагогические способности, их структура и условия развития / В.А. Крутецкий // Формирование личности учителя в системе учебно-воспитательного процесса в педагогических институтах / под. ред. В.А. Сластенина. - М., 1990. - С. 85-90.
7. Мерлин В.С. Структура личности : характер, способности, самосознание / В.С. Мерлин. - Пермь : Изд-во ПГПИ, 1990. - 110 с.